

WŁODZIMIERZ WITCZAK

Doktor medycyny Maksymilian Ziółkowski (1844–1936) — powstaniec i lekarz

Maksymilian Ziółkowski, MD (1844–1936) — Insurgent and Physician

Wielospecjalistyczny Szpital Miejski, ul. Szwajcarska 3, Poznań

Streszczenie

W pracy przedstawiono sylwetkę wielkopolskiego lekarza Maksymiliana Ziółkowskiego (1844–1936), powstańca styczniowego, lekarza wojskowego w 1920 roku, lekarza praktyka.

Słowa kluczowe: Maksymilian Ziółkowski, biografia

Summary

The paper presents the profile of a Great Polish physician Maksymilian Ziółkowski (1844–1936), the insurgent of January Uprising, military doctor in 1920, a physician-practitioner.

Key words: Maksymilian Ziółkowski, biography

Nestor lekarzy poznańskich z okresu II Rzeczypospolitej, Maksymilian Ziółkowski, jest dziś postacią zupełnie zapomnianą i nieobecną w świadomości historycznej Wielkopolan. Warto przypomnieć sylwetkę uczestnika powstania styczniowego, który po walce zbrojnej ukończył studia lekarskie i przez kilkadziesiąt lat wykonywał ten zawód w kilku miejscowościach w Wielkopolsce. Trzeba podkreślić, że był jedynym żyjącym w okresie międzywojennym lekarzem poznańskim, który brał udział w tamtym zrywie narodowym.

Maksymilian Ziółkowski urodził się w dniu 12 października 1844 roku w Rogoźnie w powiecie obornickim jako syn rolnika Wojciecha i Pelagii z Szeliskich¹. Nauki gimnazjalne rozpoczął w Poznaniu, a kontynuował je w Trzemesznie. Po wybuchu powstania styczniowego kilkudziesięciu uczniów starszych klas trzemeszeńskiego gimnazjum utworzyło oddział, który w dniu 28 lutego

1863 roku zebrał się w okolicy wsi Miaty i wraz z innymi ochotnikami wyruszył w stronę miejscowości Ruchocin, gdzie najbliższej nocy przekroczył granicę Królestwa Polskiego. Oddziałem tym dowodził major Antoni Rajmund Garczyński. Oddział Garczyńskiego dołączył do obozu Kazimierza Mieleckiego. Jednak już w dniu 2 marca 1863 roku siły powstańcze poniosły klęskę i zostały rozbite w krwawych bitwach pod Mieczownicą i Dobrosłowem. Nastąpiło to wskutek braku współpracy między powstańczymi dowódcami i niesubordynacji Garczyńskiego, który wobec zagrożenia przez wojsko rosyjskie samowolnie opuścił wraz ze swoim oddziałem obóz i zawrócił ku granicy pruskiej. W walce poległo m.in. co najmniej 11 gimnazjalistów z Trzemeszna; wielu rannych powstańców zostało dobitych przez rosyjskich żołnierzy².

¹ Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej APP), Kartoteka ewidencji ludności, sygn. 15.310; Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, Księgi metryczne parafii Rogoźno, sygn. PM 252/11 (zawód ojca określono terminem *agricola*); *Poznańskie wieczory lekarskie*. VIII.1933, „Medycyna Praktyczna” 1933, VII, z. 7, s. 218; S. Koźmiński: *Słownik lekarzów polskich*, Warszawa 1888, s. 578.

² Na temat tych wydarzeń i ich następstw zob. m. in.: W. Zaremba: *Wyprawa Garczyńskiego i więzienia pruskie*, [w:] *W czterdziestą rocznicę powstania styczniowego 1863–1903*, Lwów 1903, s. 526–537; W. Chotkowski: *Wyprawa trzemeszeńska roku 1863*, Poznań 1913, s. 21–40; W. Christiani: *Die Trzemesener Expedition von 1863*, „Historische Monatsblätter für die Provinz Posen” 1913, Jhg XIV, 6, s. 81–87; J.K. Janowski: *Pamiętniki z powstania*

Szczęśliwie uniknąwszy ran i moskiewskiej niewoli, Ziółkowski przedostał się z powrotem do Poznańskiego. Udało mu się uniknąć pruskich represji za nielegalne przekroczenie granicy i udział w powstaniu. Do Trzemeszna powrócić nie mógł, gdyż tamtejszą szkołę zamknięto. Kontynuował edukację gimnazjalną w Śremie, gdzie uzyskał świadectwo dojrzałości³. W szkole przewodniczył kołu samokształceniowemu. Z nieznanymi bliżej powodów decyzję o studiach medycznych podjął z opóźnieniem, rozpoczął je bowiem na wydziale lekarskim Uniwersytetu we Wrocławiu w latach 1868–1869 (miał wówczas 24 lata), a kontynuował i ukończył w 1872 roku w Greifswaldzie, uzyskując stopień doktora medycyny na podstawie rozprawy *Beiträge zur Kenntnis der brecherregenden Wirkung des Apomorphin*⁴. Był stypendystą Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Karola Marcinkowskiego — w latach 1870–1871 otrzymał z tego tytułu w sumie 275 talarów (825 marek), co wobec ówczesnych kosztów studiów medycznych stanowiło kwotę raczej niewielką⁵. We Wrocławiu należał do Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego⁶. W roku następnym zdał rządowy egzamin lekarski, dający prawo praktyki zawodowej w Rzeszy Niemieckiej.

styczniowego, t. 1 (styczeń–maj 1863 r.), Lwów 1923, s. 223; T. Eustachiewicz: *Młodzież wielkopolska na tle lat 1861–1864*, Poznań 1932, s. 47–52; Z. Grot: *Rok 1863 w zaborze pruskim. Udział społeczeństwa polskiego w powstaniu styczniowym*, Poznań 1963, s. 119–121; A. Czubiński: *Powstanie 1863–1864 roku we wschodniej Wielkopolsce*, Poznań 1993, s. 29–30; S. Nawrocki: *Trzemeszneńskie gimnazjum w okresie od Kongresu Wiedeńskiego do powstania styczniowego*, [w:] J. Leśny i C. Łuczak (red.), *Alma Mater Tremesnensis (1776–1996)*, Poznań 1996, s. 74. W dniu 5 marca 1863 r. Gimnazjum zamknięto, a 16 grudnia rozwiązano na mocy rozkazu gabinetowego króla Prus Wilhelma I. W. Truszkowski-Fidler: *Wykaz Wielkopolan uczestników powstania 1863 r.*, „Przegląd Historyczny” 1938, XXXIV, s. 688–738 nie wymienił Maksymiliana Ziółkowskiego.

³ *Poznańskie wieczory lekarskie*, s. 218.

⁴ J. Smereka: *Polacy na studiach lekarskich we Wrocławiu w latach 1811–1918*, Wrocław 1979, s. 120.

⁵ L. Bartkowiak: *Zasługi Towarzystwa Pomocy Naukowej im. K. Marcinkowskiego w kształtowaniu polskiego środowiska farmaceutycznego i lekarskiego w Wielkim Księstwie Poznańskim w latach 1841–1919*, Poznań 1991, s. 390 (praca doktorska, Biblioteka Główna Akademii Medycznej im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, sygn. 135494). Na temat ówczesnych kosztów studiów i form pomocy stypendialnej zob. W. Molik: *Polskie peregrynacje uniwersyteckie do Niemiec 1871–1914*, Poznań 1989, s. 88–100.

⁶ *Poznańskie wieczory lekarskie*, s. 218; J. Smereka: *op. cit.*, s. 114; I. Patrunky, *Medizinstudenten polnischer Herkunft an der Greifswalder Universität von 1815–1918*, Berlin 1989, s. 86; P. Szarejko, *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, Warszawa 1997, t. 4, s. 437; T. Brzeziński: *Polskie peregrynacje po dyplomy lekarskie (od średniowiecza po odzyskanie niepodległości w 1918 r.)*, Warszawa 1999, s. 375.

Rozpoczął ją w 1873 roku w niewielkiej miejscowości Łopiszewo w powiecie obornickim, skąd w 1877 roku przeniósł się do rodzinnego Rogoźna, gdzie praktykował przez 20 lat. W latach 1897–1901 pracował w Poznaniu, a następnie przez rok w Orzeszkowie opodal Kwilcza w powiecie międzychodzkiem. Orzeszkowo było niewielką miejscowością (w 1886 roku liczyło zaledwie 262 mieszkańców), położoną na terenie rozległych dóbr znanej w Wielkopolsce ziemiańskiej rodziny Kwileckich. Najprawdopodobniej Ziółkowski pełnił tam funkcję lekarza dominialnego; zapewne udzielał także porad rodzinie właściciela. Z Orzeszkowa przeniósł się do Ponieca, po czym od 1910 roku osiadł na stałe w Poznaniu (z krótką przerwą w 1913 roku, kiedy to ponownie praktykował w Poniecu)⁷. Od władz pruskich otrzymał ceniony w środowisku lekarskim tytuł radcy zdrowia.

Z racji wieku Ziółkowski nie wziął udziału w tworzeniu wielkopolskiej powstańczej służby zdrowia w latach 1918–1919, lecz podczas wojny polsko-bolszewickiej w 1920 roku zgłosił się ochotniczo do pracy w lazarecie wojskowym urządzonym w Poznaniu w szkole przy ul. Berwińskiego⁸.

Podczas uroczystości z okazji pierwszej w gimnazjum w Trzemesznie matury w odrodzonej Polsce, dnia 12 czerwca 1922 roku Ziółkowski — jako dawny uczeń szkoły i gość honorowy — wygłosił okolicznościowe przemówienie do absolwentów. (Obok niego wśród zaproszonych gości znalazł się inny lekarz poznański, Stanisław Jerzykowski, syn Antoniego Jerzykowskiego, dawnego profesora tejże szkoły w latach 1842–1845 i 1857–1863)⁹.

⁷ Lata i miejsca pracy Ziółkowskiego odtworzono zasadniczo na podstawie roczników *Reichs-Medizinal-Kalender für Deutschland*, Leipzig 1887–1914 i *Medicinal-Kalender für das Jahr 1899*, Berlin 1899. Zob. też: „Przegląd Lekarski” 1877, XVI, nr 37, s. 435; „Nowiny Lekarskie” 1897, IX, 2, s. 177; *ibidem*, 1901, XIII, 12, s. 690; *Urządowy spis lekarzy uprawnionych do wykonywania praktyki lekarskiej oraz aptek w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1926–1927, s. 216; P. Szarejko, *op. cit.*, s. 437; APP, Kartoteka ewidencji ludności, sygn. 15.310; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, VII, Warszawa 1886, s. 613–614; *Kwilcz i inne majątki Kwileckich na przestrzeni wieków*, A. Kwilecki (opr. i wstęp), Poznań 1996, s. 95.

⁸ L.H.: *Z żałobnej karty. Jego ostatnia rocznica*. *S.p. dr Maksymilian Ziółkowski*, „Dziennik Poznański” r. 78, nr 26, 1 lutego 1936, s. 4. Zob. też: L. Strahl: *Zarys historii 7 Szpitala Okręgowego „Lekarz Wojskowy” 1933*, t. XXI, nr 5, s. 413. Przy ul. Berwińskiego mieścił się wówczas III szpital filialny dla chorób skórnych i wenerycznych, liczący kilkaset łóżek.

⁹ J. Majewski: *Trzemeszneńskie gimnazjum w okresie międzywojennym (1918–1939)*, [w:] *Alma Mater Tremesnensis*, s. 152; L. Słowiński, ... *Nie damy pogrześć mowy. Wizerunki pedagogów poznańskich XIX wieku*, Poznań 1982, s. 215.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości powstańca weterana awansowano do stopnia podporucznika¹⁰.

W dniu 12 października 1924 roku urządzono w Poznaniu jubileusz z okazji 80. urodzin Ziółkowskiego. Z tej okazji w „Dzienniku Poznańskim” podkreślono bezinteresowność lekarza w słowach: „chory był dla niego *res sacra* [...] czy pacjent złożyć może honorarium za pomoc lekarską — o to nie pytał nigdy”¹¹. W dniu 31 stycznia 1933 roku z okazji siedemdziesiątej rocznicy wybuchu powstania styczniowego na posiedzeniu poznańskich wieczorów lekarskich uczczono blisko dziewięćdziesięcioletniego lekarza weterana. Jego sylwetkę i udział w powstaniu przedstawił doktor Kazimierz Bross. Powiedział o nim m.in.: „Dzisiaj, mając lat 88, nie wykonuje już praktyki lekarskiej; cieszy się, że dożył obecnej rocznicy w wolnej od wrogów ojczyźnie”¹².

Jako lekarz praktyk Ziółkowski pracował przez kilkadziesiąt lat, od 1873 roku do połowy lat dwudziestych XX wieku. Nie pozostawił po sobie spuścizny naukowej; jego praca doktorska była jedyną wydaną drukiem publikacją. Od 1876 roku był członkiem zwyczajnym Wydziału Lekarskiego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk¹³. Należał do Związku Lekarzy Państwa Polskiego (Okręg Wielkopolski).

Doktor Maksymilian Ziółkowski zmarł w Poznaniu w dniu 30 stycznia 1936 roku, miał 92 lata. W nekrologach zamieszczonych przez Związek Lekarzy Państwa Polskiego w „Dzienniku Poznańskim” i „Kurierze Poznańskim” znalazły się zaszczytne słowa o zmarłym: „Zszedł do grobu lekarz, który czynem orężnym dowiódł umiłowania sprawy narodowej i przez całe życie szedł śladami Karola Marcinkowskiego. Odznaczał się On kryształowym charakterem, uczynnością koleżeńską i niezwykłą życzliwością wobec wszystkich, którzy zasięgali Jego rady”¹⁴. Manifestacyjny pogrzeb Ziółkowskiego, ze szczególnie tłumnym udziałem poznańskich lekarzy, delegacji organizacji powstańczych i kombatanckich, a także pacjentów, odbył się w dniu 2 lutego 1936 roku. W ostatniej drodze zmarłego z ul. Niegolewskich 4 (gdzie przez wiele lat zamieszkiwał) na Cmentarz Górczyński,

gdzie złożono go w grobie rodzinnym, konduktowi prowadzonemu przez ks. Stefana Dąbrowskiego z Żytowiecka towarzyszyły: historyczny sztandar powstańczy z 1863 roku, honorowa asysta wystawiona przez 7 batalion saperów poznańskich i orkiestra wojskowa¹⁵. Na płycie nagrobnej położono napis informujący, że zmarły był weteranem z 1863 roku.

Mimo oczywistych niepodległościowych i zawodowych zasług postać lekarza weterana została szybko zapomniana. Nie przypomniano go z okazji obchodów żadnej z rocznic powstania styczniowego. Nie doczekał się również obszerniejszego biograficznego szkicu. Biogram Ziółkowskiego zamieszczony przez Piotra Szarejkę w *Słowniku lekarzy polskich XIX wieku* jest lakoniczny i mało dokładny¹⁶.

Interesujące są koneksje rodzinno-zawodowe Maksymiliana Ziółkowskiego. Jego żoną była Antonina z Matczyńskich (4 czerwca 1845–28 listopada 1928), rodem z Tarnowa w powiecie wągrowieckim. Ze związku tego narodziło się w Rogoźnie troje dzieci, synowie Czesław (7 kwietnia 1876–21 września 1930), absolwent wydziału lekarskiego Uniwersytetu w Jenie z 1904 roku, pracował w Poznaniu i w Poniecu, Kazimierz (23 lutego 1880–2 października 1940), w latach międzywojennych aptekarz w Środzie, oraz córka Celina (11 stycznia 1884–28 stycznia 1973)¹⁷. Brat Antoniny, Stanisław Matczyński (28 listopada 1849–8 września 1911), absolwent wydziału lekarskiego Uniwersytetu w Berlinie z 1875 roku, pracował w Chodzieży, a w sierpniu 1877 roku przejął praktykę szwagra w Łopiszewie po przeniesieniu się Ziółkowskiego do Rogoźna¹⁸. Dalszych losów zawodowych doktora Matczyńskiego nie udało się ustalić. Wiadomo, że zmarł w Chełmnie i spoczął na miejscowym cmentarzu; w ne-

¹⁵ L.H.: *op. cit.*; *Pośmiertny hołd dla bojownika o wolność i weterana z powstania styczniowego*, „Kurier Poznański”, 31, 55, 4 lutego 1936, s. 5 (fotografia z pogrzebu); „Nowiny Lekarskie” 1936, XLVIII, z. 10, s. 328. Zob. też I. Barełkowska, J. Karwat: *Górczyńska nekropolia*, „Kronika Miasta Poznania”, 2002, nr 1, s. 209 i 219.

¹⁶ P. Szarejko: *op. cit.*, s. 437.

¹⁷ APP, Kartoteka ewidencji ludności, sygn. 15, 310 (na nagrobku podano datę urodzin Antoniny Ziółkowskiej o siedem lat późniejszą — 4 czerwca 1852 roku); *Jahres-Verzeichnis der an den Deutschen Universitäten erschienenen Schriften*, XIX, 15 August 1903 bis 14 August 1904, Berlin 1904, s. 199; T. Szulc: *W Poznaniu i wkoło niego. Wspomnienia poznańskiego lekarza*, Poznań 1995, s. 119.

¹⁸ G. Kusztelak: *Polacy na studiach lekarskich w Berlinie (1810–1918)*, „Archiwum Historii Medycyny”, 1972, XXXV, 1–2, s. 95; „Przegląd Lekarski” 1877, XVI, 37, s. 435. W *Reichs-Medicinal-Kalender für Deutschland auf das Jahr 1887*, t. 2, Leipzig 1886, s. 482. Stanisław Matczyński został wymieniony w zestawieniu: „Aerzte, deren Aufenthalt unbekannt ist”, z adnotacją „zuletzt in Lopischewo”. W późniejszych spisach lekarzy w Rzeszy jego nazwisko już nie występuje.

¹⁰ *Rocznik Oficerski 1924*, Warszawa 1924, s. 113 (oficerowie weterani uczestnicy powstania narodowego 1863 r.), poz. 1762.

¹¹ *Jubileusz 80-lecia*, „Dziennik Poznański”, 66, 222, 12 października 1924, s. 3.

¹² *Poznańskie wieczory lekarskie*, s. 218.

¹³ *Veritate et scientia. Księga pamiątkowa w 125-lecie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, A. Gąsiorowski (red.), Warszawa–Poznań 1982, s. 256; *Poczet członków Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1857–2007*, A. Pihan-Kijasowa (red.), Poznań 2008, s. 473.

¹⁴ „Dziennik Poznański”, 78, 27, 2 lutego 1936, s. 12; „Kurier Poznański”, 31, 53, 2 lutego 1936, s. 23.

krologu podpisanym przez żonę Leontynę z Grabowskich podano, że zgon nastąpił „po długich i ciężkich cierpieniach”¹⁹. Czyni to uzasadnionym przypuszczenie, że lekarz zaniechał praktyki zawodowej z przyczyn zdrowotnych.

Jest to poprawiona i uzupełniona wersja tekstu zamieszczonego w „Kronice Wielkopolski” 2003, nr 4,

¹⁹ „Dziennik Poznański”, 53, 206, 10 września 1911, s. 7.

s. 89–92. Został on także wygłoszony podczas Jubileuszowego XX Krajowego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji w Poznaniu w 2003 roku.

Adres do korespondencji
Wielospecjalistyczny Szpital Miejski im. Józefa Strusia
Oddział Chorób Wewnętrznych
ul. Szwajcarska 3
61-285 Poznań